

UDC: 821.162.3-3.091(477)

СУЧАСНА ПЕРЕКЛАДАЦЬКА РЕЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЧЕХІЇ

Оксана Палій

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра слов'янської філології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (УКРАЇНА),
01033, Київ, бульвар Т. Шевченка, 14,
e-mail: oksap@ukr.net

Олена Погребняк

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра слов'янської філології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (УКРАЇНА),
01033, Київ, бульвар Т. Шевченка, 14,
e-mail: alenapogrebnyak@ukr.net

РЕФЕРАТ

Мета. Метою розвідки є проаналізувати актуальні тенденції у сфері сучасного чеського перекладу української літератури, розглянути перспективи українсько-чеських літературних і культурних взаємин на сучасному етапі. **Дослідницька методика.** У роботі використані культурно-історичний, компаративний та рецептивно-критичний методи. Досліджується роль української літератури у чеськомовному середовищі від безпосередніх контактів між письменниками обох країн, через засвоєння текстів української літератури шляхом перекладів, аж до новітньої критичної рецепції, книжкових форумів, перекладацьких конкурсів і видавничого процесу в Чехії. **Результати.** У статті зроблено стислий огляд історії сучасної перекладацької рецепції творчості українських письменників у Чехії від початку 90-х років ХХ ст. до сьогодні; окреслено актуальні тенденції у сфері перекладу української художньої літератури чеською мовою; до українського фахового обігу уведено нові факти з історії українсько-чеських літературних взаємин сучасного періоду. **Наукова новизна** розвідки зумовлена відсутністю у вітчизняному літературознавстві досліджень перекладацької рецепції української літератури чеською мовою пострадянського періоду та її сучасного стану, а також потребою закласти ґрунтовну основу для подальших студій у цій галузі. **Практичне значення.** Матеріал статті може бути використаний при викладанні університетських курсів із перекладознавства та історії перекладу, а також при подальшому вивченні українсько-чеських літературних взаємин, написанні навчально-методичних матеріалів, посібників та підручників.

Ключові слова: переклад, рецепція, сучасні українсько-чеські літературні взаємини, українські письменники в Чехії.

THE CONTEMPORARY TRANSLATION PERCEPTION OF THE UKRAINIAN LITERATURE IN THE CZECH REPUBLIC

Oksana Paliy

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Department of Slavonic philology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv (UKRAINE),
01033, Kyiv, 14, Shevchenka boulevard,
e-mail: oksap@ukr.net

Olena Pogrebnyak

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.),
 Department of Slavonic philology,
 Taras Shevchenko National University of Kyiv (UKRAINE),
 01033, Kyiv, 14, Shevchenka boulevard,
 e-mail: alenapogrebnyak@ukr.net

ABSTRACT

Aim. The purpose of the investigation is to analyse current trends in the field of contemporary Czech translation of Ukrainian literature, to consider the prospects of Ukrainian-Czech literary and cultural relations at the present stage. **Methods.** Cultural-historical, comparative and receptive-critical methods are used in the work. The role of the Ukrainian literature in the Czech-speaking environment is considered from direct contacts between writers of both countries, through translations to the latest critical reception, book forums, translation competitions and publishing process in the Czech Republic. **Results.** The article provides a brief overview of the history of the translation perception of the works by Ukrainian writers in the Czech language from the 90s of the 20th century till present. Current trends in the field of translation of modern Ukrainian fiction into Czech are outlined; little-known facts from the history of Czech-Ukrainian literary relations have been introduced into Ukrainian professional circulation. The *scientific novelty* of the research is due to the lack of domestic literary studies of the translation perception of the Ukrainian literature in the Czech language of the post-Soviet period and its current state, as well as the need to lay a solid foundation for further studies in this field. **Practical meaning.** The material of the article can be used in teaching university courses of theory and history of translation, as well as in further study of the Ukrainian and Czech literary relations and writing educational materials, tutorials and textbooks

Key words: translation, perception, contemporary Ukrainian and Czech literary relations, Ukrainian writers in the Czech Republic.

Міжслов'янські культурні взаємини розпочалися у першій половині ХІХ століття на хвилі національного відродження та ідеї «слов'янської взаємності» у більшості слов'янських народів. Відзначимо, що культурний обмін між чеськими та українськими землями простежується від найдавніших часів – зафіксовано, наприклад, літературні зв'язки між Печерською лаврою та Сазавським монастирем [3]. На кожному етапі літературний переклад мав у культурному обміні провідну роль, яку не втратив і сьогодні. Тим більш нагальним й актуальним є розгляд сучасних тенденцій у сфері українсько-чеського художнього перекладу.

Унаслідок подій, пов'язаних з розпадом Радянського Союзу і першими роками незалежності в Україні, процес перекладу і книговидання нових українських творів у Чехії практично зупинився. Попри те, що після оксамитової революції в Чехословаччині відбулося значне пожвавлення на видавничому ринку перекладів, українська книга надовго втратила свої позиції. Така ситуація склалася частково через складну економічну ситуацію, почасти у зв'язку з суспільною думкою, так би мовити: вже було досить всього зі Сходу [4]. Негативний модус усього українського на початку 90-х років сформувався у чеському суспільстві ще й завдяки хвилі економічних мігрантів з України, так званих заробітчан, які сьогодні становлять найбільшу національну меншину в Чеській Республіці. Стереотипність сприйняття України та українців у чеському соціумі кін. ХХ – поч. ХХІ століття відображено у низці художніх творів чеських письменників (романи «Учасники поїздки» М. Вівега, «Котячі життя» Е. Крісевої, «Волинський телескоп» Ї. Оліча, «Чехія, земля обітована»

П. Гулової, цикл нарисів М. Голцовой «Люди», оповідання Г. Павловської та ін.), а також підтверджено соціологічними дослідженнями в обох країнах. Не останню роль зіграла непослідовна і слабка промоція української культури і мистецтва за кордоном з боку офіційних представництв на початку української незалежності.

Якщо говорити про 1990-ті роки, фактично йдеться усього про два переклади – роман В. Яворівського «Марія з полином у кінці століття» («Marie z Černobylu», 1990), та невеличку збірку творів Григорія Сковороди (Učitel života, 1994). Наступний художній переклад з української літератури вийшов друком аж у 2001 році. Це був роман О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу» (Polní výzkum ukrajinského sexu, 2001) у перекладі Р. Кіндлерової, і саме цей роман зумів похитнути упереджене ставлення чеського суспільства до української книги як факту культури «жахливої країни десь там, на Сході» [5]. У тому ж 2001-му вийшли друком два збірники перекладів письменників «празької школи» (перекладачка – А. Моравкова).

У художньому ландшафті «нульових» українське красне письменство закріпило позиції у культурній свідомості чехів, і не в останню чергу завдяки подіям «помаранчевої революції» 2004 року, політичним змінам у країні та відкритості українського суспільства до демократичного діалогу культур. У перше десятиліття ХХІ ст. вийшло друком п'ятнадцять книжних та численна кількість журнальних перекладів з української мови. Велика заслуга у популяризації української культури на чеському книжному ринку належить Риті Кіндлеровій (1974 р. н.), діяльність якої від початку 2000-х до сьогодення відіграє важливу роль у розвитку чесько-українських літературних взаємин. Випускниця університету імені Масарика в місті Брно, провідна чеська україністка і перекладачка – член Чеської асоціації україністів, Союзу перекладачів, керівниця української секції літературного порталу «iLiteratura.cz», вона перекладає творчість сучасних і класичних українських письменників, організовує перекладацькі конкурси, ініціює нові видання.

Завдяки перекладу Р. Кіндлерової твору Юрія Винничука «Легенди Львова» (Příběhy z Halíče, 2002), постать письменника набула неабиякої популярності на теренах Чеської Республіки. Книжка привернула увагу рецензентів і читачів автентичністю української народної словесності та подібністю гумору у львівських і чеських оповідках, що пов'язується з періодом спільного життя у Австро-Угорській імперії. 2006 року перекладачка видала збірку повістей та оповідань О. Забужко «Сестро, сестро» (Sestro, sestro), яка була високо оцінена чеськими читачами та критиками як за унікальний авторський стиль, так і за різноманітність жіночих образів. Наступний переклад Ю. Винничука від Р. Кіндлерової вийшов 2009 року: це була збірка оповідань «Ги-ги-и» (Chachacha). Створений у радянські часи, твір кілька десятиліть пролежав у архівах КДБ, що додало йому особливого інтересу в очах чеських реципієнтів. З творчої майстерні Р. Кіндлерової вийшли й твори Н. Сняданко «Колекція пристрастей, або Пригоди молоді українки» (Sbírka

vášní aneb Dobrodružství mladé Ukrajinky, 2011) та О. Забужко «Музей покинутих секретів» (Muzeum opuštěných tajemství, 2012).

Визначною подією стало видання антології українських оповідань «Експрес Україна» (Expres Ukrajina, ред. Р. Кіндлерова, 2008). Над перекладом тридцяти вибраних творів українських авторів працювали чеські україністи з університетів Праги, Брна та Оломоуця. В антології уміщено оповідання О. Ірванця, Ю. Андруховича, Ю. Іздрика, С. Жадана, О. Забужко, Т. Малярчук, В. Діброви, М. Рябчука, Г. Пагутяк, Л. Подерев'янського та ін. Серед перекладачів – Т. Вашут, Р. Кіндлерова, Я. Єнішта, М. Виноградник, В. Нечасова, М. Оттоманський, П. Калина тощо. У виданні представлено панораму сучасного українського оповідання різнопланової тематики з метою ознайомлення чеського читача з розмаїттям сучасної української прози і накресленням основних напрямів її розвитку у новому тисячолітті. Рецензенти зійшлися на думці, що в Україні сформувалася постмодерна література високої якості, яка заслуговує на увагу європейського читача. За словами критиків, ця книга дала можливість побачити Україну з нового боку і посприяла руйнуванню негативних стереотипів щодо нашої країни [2].

Твори сучасних українських авторів перекладає також випускник Карлового університету Томаш Вашут, чий перший переклад – збірка віршів Петра Мідянки – був виданий 2004 року та високо оцінений на конкурсі імені Їржі Левого. У 2006 році Вашут видав друком переклад роману Ю. Андруховича «Рекреації» (Rekreace), а 2009-го року Т. Вашут та В. Буріан переклали книгу есеїв «Моя Європа», яку Андрухович написав у співавторстві з А. Стасюком (Моје Евгора). Рецензенти звертають увагу на вмиле переплетіння історичних, географічних та автобіографічних мотивів у книзі, які взаємодоповнюються і створюють єдине ціле. Того ж року з нагоди 100-річчя з народження Богдана-Ігоря Антонича разом із Я. Кабічком Вашут переклав збірку поезій «Зелена Євангелія» (Zelené Evangelium).

З'являються також нові переклади українських поетів XIX – XX століть. У двомовному виданні поеми Шевченка «Єретик» (Kacíř) 2005 року представлено оригінальний текст і паралельно чеський переклад. Книга видана зусиллями «Об'єднання українок Чеської Республіки», З. Бергрова підготувала чеський текст поеми, а В. Бергр виконав художнє оформлення книжки. Побачили світ збірки Івана Франка «Зів'яле листя» (Uvadlé listí, пер. В. Ян 2006) та Євгена Маланюка «Під чужим небом» (Pod cizím nebem, пер. Д. Вацлав, Т. Вашут 2004). Поза увагою чеських перекладачів сучасної доби не залишилася й українська народна творчість: 2004 року вийшов збірник українських міфів, казок та повістей «Помста Олекси Довбуша» (Pomsta Oleksy Dovbuše. Ukrajinské mýty, pohádky a pověsti, ред. Р. Кіндлерова). У створенні цієї книги взяли участь Т. Вашут, М. Грдінкова-Шевечкова, П. Калина, П. Рудинська, Е. Оплеталова, Е. Сватоньова-Реутова, В. Нечасова, М. Трчкова, Л. Тирпакова та М. Виноградник.

Таким чином, у першому десятилітті нового століття перекладацький процес вийшов на якісно інший рівень, сформувалася нова тенденція – усі без винятку перекладачі української літератури на чеську мову – фахові україністи.

Спеціалістів з україністики готують у престижних вищих навчальних закладах Чехії – у Празі (Univerzita Karlova), Брні (Masarykova univerzita) та Оломоуці (Univerzita Palackého). Випускники та студенти знайомі особисто і співпрацюють у різних проектах, які стосуються України і популяризації української літератури. Фактично йдеться про обмежене коло представників сучасної чеської інтелігенції, яка цікавиться українською культурою. Переклади українських авторів стали доступнішими чеському читачеві завдяки інтернет-технологіям, при цьому кількість друкованих видань не зменшилася. Якщо порівнювати із 1990-ми роками, то очевидним є зростання читацького інтересу до української літератури та культури.

Друге десятиліття українсько-чеських літературних взаємин ХХІ століття розпочалося зі збірника *Putování současnou ukrajinskou literární krajinou* («Подорож сучасним українським літературним ландшафтом», 2010) за редакцією доктора україністики Карлового університету Терези Хланьової. За її словами, публікація ставить за мету розширити рівень інформованості про сучасну українську літературу, а тому знайомить читача з літературою останніх десятиліть, а саме – з творами авторів так званого «станіславського феномену» [1, с. 11.]. Збірник містить теоретичні матеріали, які знайомлять чеського читача з основними явищами сучасної української літератури; статті, присвячені перекладам українських творів; інформативні публікації про окремих авторів (Ю. Андруховича, Ю. Іздрика, Т. Прохаська).

Подією 2012 року став книжковий переклад роману Тараса Прохаська «Непрості» (Jinací, пер. Є. Газукіна та А. Стелібська). Оскільки уривки з роману неодноразово публікувалися на сторінках періодичних видань та на просторах Інтернету, він набув популярності ще до виходу друком, про що свідчить велика кількість рецензій у журналах «A2», «Host» і «Plav» та на сайті «iLiteratura.cz». Рецензенти звертають увагу на авторський стиль, оригінальність мовних засобів і неможливість класифікувати жанр твору через багатство літературних прийомів. Позитивно був оцінений і той факт, що перекладачки надають посилання, які стосуються труднощів перекладу, коментують перекладацький процес як роботу, яка в багатьох моментах межує з етнографічним та історіографічним дослідженням [6; 7]. Передусім через те, що твір Т. Прохаська є винятковим екстрактом культури та історії східної частини Центральної Європи, у якому переплітається порівняно недалеко минуле Габсбурзької імперії та її держав-наступниць включно з Чехословацькою Республікою. Роман Т. Прохаська отримав великий розголос у чеському суспільстві, увесь наклад був успішно розпроданий.

Другою важливою віхою у презентації сучасної України чеському читацькому загалу стала антологія українських постчорнобильських оповідань «Ukrajina, davaj, Ukrajina!» («Україно, давай, Україно!» 2012). П'ятдесят текстів українських письменників були опрацьовані групою перекладачів під керівництвом редакторів Луції Ржегоржикової та Марка Роберта Стеха, передмови яких відкривають антологію. Серед уже відомих чехам імен (Ю. Андрухович, Ю. Винничук, Г. Пагутяк, І. Карпа, Б. Жолдак, Ю. Іздрік тощо), з'явилися нові – Е. Андієвська, В. Трубай, Т. Гаврилів, В. Яворівський,

З. Бережан, Т. Малярчук та багато інших. Кількість перекладачів, які були задіяні у створенні книги, свідчить про те, що україністика на сьогоднішній день є немаргінальною спеціальністю у Чехії.

2011 року свій перший книжковий переклад з української мови опублікував перекладач Олексій Севрук, який обіймає посаду шеф-редактора журналу «Plav». О. Севрук зосередив свій інтерес на творчості Сергія Жадана. Першою була збірка оповідань Жадана «Big Mac» (Big Mac), яку він підготував у співпраці з М. Томеком. Переклад наступної книги автора (разом із П.Штенглом), «Історія культури початку століття» (Dějiny kultury začátku století), вийшов у 2013 році. Третій переклад твору С. Жадана – «Життя Марії» (Ze života Marije), зроблений О. Севруком у співпраці з М. Томеком і Н. Голубом – побачив світ 2015 року. Перекладає Севрук також із чеської на українську, наприклад, роман Патрика Оуржедніка «Європеана» (2015).

Нова сторінка українсько-чеських міжкультурних контактів відкривається у зв'язку із політичними подіями в Україні 2014 року – революцією Гідності та початком військової агресії з боку Росії на сході України. Очевидними стали зміни як у самому перекладацькому процесі, так і в перекладацьких стратегіях. Цей період характеризується «бумом» українсько-чеської соціально-культурної співпраці: українські автори почали брати активну участь у чеських літературних фестивалях; чеські театри включили до репертуару українські п'єси, на радіо і телебаченні виходять передачі, присвячені українським письменникам. З'явилися також подальші переклади української художньої літератури, зокрема романи «Московіада» Ю. Андруховича (Moskoviáda, пер. А. Севрук, М. Томек 2015); У. Самчука «Марія» (Marije, пер. Л. Геїнігової 2016); С. Андрухович «Фелікс Австрія» (Felix Austria, пер. П. Каліна 2017); В. Рафеєнка «Довгі часи» (Dlouhé časy, пер. Є. Газукіна, Т. Хланьова 2019) дитячі книжки О. Були (Zubr si hledá hnízdo 2017; Medvěd nechce jít spát 2018; Jedlička se narodila 2019, пер. Р. Кіндлерова). 2019 року був перекладений роман В. Підмогильного «Місто» (Město, пер. М. Томек). Українська поезія книжно представлена вибіркою з віршів двох письменників-емігрантів Ю. Дарагана та О. Стефановича (Hlasy dvou básníků, пер. В. Данек, Т. Хланьова, М. Ліпавський, А. Моравкова 2018).

У 2015 році завдяки видавництву «Větrné mlýny» вийшла ціла серія перекладів української літератури чеською мовою у межах фестивалю «Місяць авторського читання», у якому взяли участь більш ніж тридцять українських авторів. У зв'язку з цією подією також був підготовлений цикл документальних фільмів, присвячених українським письменникам, і спеціальний випуск журналу «RozRazil». З 2016 року почалось видання серії «Setkání s ukrajinskými spisovateli» («Зустрічі з українськими письменниками»). За задумом редакторок, доктора кафедри україністики та славістики Карлового університету Терези Хланьової та доцента кафедри славістики Масарикового університету Галини Миронової, кожен збірник серії містить тексти в оригіналі та перекладі, розмови з авторами, фотодокументи їхнього відвідування осередків вивчення української мови та літератури в Чехії. Наразі вийшло два випуски та готується наступний. Усі переклади забезпечують студенти

україністики, які вже опанували окремі твори Т. Зарівної, О. Коцарева, А. Малігон, М. Лаюка, О. Шинкаренка.

Важливу місію у галузі розвитку міжкультурних контактів і презентації сучасної української літератури чеським читачам виконують Посольство України в Чеській Республіці, громадські організації «Українська ініціатива» і «Чеська асоціація українців», державна дипломатична установа Чеський Центр у Києві, які посутньо впливають на укріплення українсько-чеської взаємодії у галузі культури, створення позитивного іміджу України у чеському суспільстві. За сприяння надзвичайного та повноважного Посла України в Чехії Євгена Перебийноса (богеміст, випускник кафедри слов'янської філології Київського університету ім. Т. Г. Шевченка 1992 року) та голови Чеської асоціації українців Т.Хланьової 2017 року в Чеській Республіці започатковано конкурс на кращий переклад з української мови. Завдяки тому, що до ініціативи долучилася Спілка перекладачів Чехії, конкурс отримав статус професійного, і 2021 року пройшов уже в'яте. Учасники конкурсів перекладали поезію Ю. Іздрика та В. Стуса, вибрані оповідання В. Рафеєнка, Т. Малярчук, К. Калитко, дитячі казки В. Нестайка, уривки прози Є. Кузнєцової, лист Лесі Українки до Ольги Кобилянської тощо.

Доступним ресурсом для ознайомлення з коментованими літературними новинками книжкового ринку Чехії і України (в тому числі перекладними виданнями) є інтернет-портал «iLiteratura» (www.iLiteratura.cz), активну роботу проводить європейський міжкультурний проект з підтримки книговидання «Книжкова платформа» (www.bookplatform.org). Підводити підсумки нового періоду чесько-українських культурних взаємин вбачається поки що завчасним, адже він ще не відійшов у історію і розвивається в актуальному часі, а тому комплексний аналіз наразі неможливий, утім надає багатий матеріал для майбутніх досліджень. У будь-якому випадку є очевидним, що в сучасному діалозі культур домінантне значення має художній переклад, який визначає рівень рецепції та інтерпретації літератури одного народу в літературі іншого, та, зазвичай, є вирішальним фактором у сприйнятті феномену іншої культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chlaňová T. Putování současnou ukrajinskou literární krajinou: Prozaická tvorba představitelů tzv. «stanislavského fenoménu» / Ed. Tereza Chlaňová. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2010. 192 s.
2. Fesjuková I. Expres Ukrajina. Antologie současné ukrajinské povídky. URL: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23995/expres-ukrajina-antologie-soucasne-ukrajinske-povidky> [Publikace: 9.3.2009].
3. Кабанець Є. Печерський монастир і походження русько-чеських літературних зв'язків найдавнішого часу. *Хроніка «Україна – Чехія»*. Київ, 2000. Ч. I. С. 58–75.
4. Кіндлерова Р. Переклади з української мови чеською мовою з 1991 до 2012. URL: http://www.bookplatform.org/images/activities/423/ukrainianczech_translationsstudy.pdf
5. Кіндлерова Р. Україна вже не є країною «десь там, на Сході». URL: <https://www.dw.com/uk/рита-кіндлерова-україна-вже-не-є-країною-десь-там-на-сході/a-16273655>.
6. Pomahač O. Prochasko T. Jinací. URL: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/31213/prochasko-taras-jinaci> [Publikace: 5.2.2013].

7. Sevruc A. Daleký blízky svět Jinakých. *Host*. 2013. Roč. XXIX. Č. 4. S. 80.

REFERENCES

1. Chlanova, T. (Ed.) (2010), *A journey through the modern Ukrainian literary landscape* [*Podorozh suchasnym ukrajins'kym literaturnym landshaftom*], Pavel Mervart, Kostelec, 192 p. (in Czech).
2. Fesjukova, I. (2009), “Expres Ukraine. Anthology of modern Ukrainian story”, [“Antolohiya suchasnoho ukrajins'koho opovidannya”], available at: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23995/expres-ukrajina-antologie-soucasne-ukrajinske-povidky> (in Czech).
3. Kabanec, Ye. (2000), “Pechersk Monastery and the origin of Russian-Czech literary ties of ancient times”, [“Pechers'kyy monastyr i pokhodzhennya rus'ko-ches'kykh literaturnykh zv'yazkiv naydavnishoho chasu”], *Chronicle Ukraine – Czech Republic*, No. 1, pp. 58-75. (in Ukrainian).
4. Kindlerova, R. (2013), “Translations from Ukrainian into Czech from 1991 to 2012”, [“Pereklady z ukrajins'koho movy ches'koju movoju”] available at: http://www.bookplatform.org/images/activities/423/ukrainianczech_translationsstudy.pdf (in Ukrainian).
5. Kindlerova, R. (2015), “Ukraine is no longer a country ‘somewhere in the East’”, [“Ukrayina vzhe ne ye krayinoyu ‘des’ tam, na Skhodi”], available at: <https://www.dw.com/uk/рита-кіндлерова-україна-вже-не-є-країною-десь-там-на-сході/a-16273655>. (in Ukrainian).
6. Pomahač, O. (2013), “Prochasko T. ‘Otherwise’”, [“Prochasko T. ‘Neprosti’”], available at: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/31213/prochasko-taras-jinaci>. (in Czech).
7. Sevruc, A (2013), “The distant near world of Otherwise” [“Dalekyy blyz'kyy svit inakshykh”], *Host*, No. 4, p. 80. (in Czech).

